

Saavutettavuusseminaari osa 1

Tervetuloa seuraamaan Gradian saavutettavuuswebinaari-sarjaa. Webinaarissa on kouluttajina Merja Hakanen sekä Hanna Frilander. Sarja on neliosainen ja tämä ensimmäinen osa käsittelee saavutettavuutta yleisesti. Muissa sarjan osissa käymme käytännön esimerkein, miten voi tehdä saavutettavia asiakirjoja ja videoita sekä saavutettavaa sisältöä verkkosivustoille. Tämä webinaari tallennetaan ja voitte käydä katsomassa sen myöhemmin Digipalveluiden sivustolta osoitteesta <https://blogit.gradia.fi/digipalvelut/ohjeita-ja-vinkkejä/saavutettavuus/>. Tästä tiedotetaan myös Gradian intrassa kunhan tallenne on saatavilla.

Voitte lähettää kysymyksiä livewebinaarin aikana chat-kanavalle, joihin pyrimme vastaamaan joko jo tässä tilaisuudessa tai laittaa kysymyksistä kommentit sivustoillemme.

Tässä ensimmäisessä osassa webinaarisarjaa käymme yleisellä tasolla mitä saavutettavuudella tarkoitetaan. Esittelemme aiheeseen liittyvää lainsäädäntöä, aikatauluja ja määräaikoja sekä yleisiä periaatteita, jotka liittyvät digitaaliseen saavutettavuuteen.

Mikä saavutettavuus?

Esteettömyys on yleensä tuttu termi, kun puhutaan sujuvasta liikkumisesta eri välineillä rakennuksista ja ulkona. Esteettömyydestä hyötyvät monet käyttäjät, esimerkiksi rampeja pitkin voidaan kulkea pyörätuoleilla tai lastenrattailla. Nämä asiat on otettu jo etukäteen huomioon kaupunkisuunnittelussa. Saavutettavuudessa on periaatteessa kyse samasta asiasta, mutta tätä termiä käytetään digitaalisten sovellusten ja palveluiden yhteydessä.

Tarkoituksena saavutettavuustyössä on luoda yhdenvertaista digitaalista yhteiskuntaa ja mahdollistaa kaikille tasavertaiset mahdollisuudet käyttää eri palveluita ja sovelluksia. Saavutettavuuteen liittyy myös laajempi käsite design for all, joka tarkoittaa sitä, että tuotetta tai palvelua voi käyttää kaikki. Ei tuoteta erilaisia ratkaisuja eri käyttäjäryhmille, vaan kaikille yhtä hyvä. Mielestäni tärkeää on huomata, että erilaisilla saavutettavuusratkaisuilla voidaan auttaa kaikkia. Videoiden tekstitys auttaa kuulovammaisia, mutta esimerkiksi minulla on aina kännykän media-asetukset äänettömällä. Saatan kuitenkin katsoa videon YouTubesta tai muuta toimintoa tehdessä vastaan tulee mainos. Jos video on toteutettu vain äänellä, jää minultakin osa tiedosta pois, kun taas tekstitetty video auttaa myös minua. Käsittääkseni myös useat tietotekniikan ammattilaiset käyttävät laitteita vain näppäimistöllä, mikä näppärältä käyttäjältä voi nopeuttaa laitteen käyttöä. Siitä, että sovellukset toimivat myös pelkillä näppäimistöllä, hyötyvät myös henkilöt, jotka eivät pysty käyttämään hiirtä.

Lainsäädäntö

Aiemmin digitaalisia palveluita säätelevä lainsäädäntö on ollut Euroopan sisällä hyvin vaihtelevaa. Muutama vuosi sitten EU säati direktiivin, joka yhtenäisti ohjeita julkisten sektorin verkkosivustojen saavutettavuudelle. Yleisempi EU-direktiivi toimeenpannaan kansallisella tasolla eri maiden omalla lainsäädännöllä ja Suomessa kansallinen lainsäädäntö tuli voimaan keväällä 2019. Laki on siis nyt jo voimassa ja sitä pitää noudattaa, mutta käytännön toteutuksilla on vielä voimassa erilaisia siirtymäaikoja. Osa toteutuksista pitää täyttää kuitenkin jo nyt lain vaatimukset. Näitä aikataulusäädöksiä katsomme hieman myöhemmin.

Suomalainen kansallinen laki eli laki digitaalisten palveluiden tarjoamisesta koskee viranomaisia sekä muita julkisia organisaatioita. Tähän luetaan myös kunnat, kuntien eri organisaatiot sekä kunnalliset liikelaitokset ja kuntayhtymät. Sen lisäksi se koskee julkisoikeudellisia laitoksia, kuten erilaisia elinkeinoyhtiöitä. Julkinen organisaatio ei siis voi kiertää lakia sanomalla, esimerkiksi että kunnan omistama yhtiö on julkaissut sivuston. Julkisen sektorin lisäksi saavutettavuusvaatimukset koskevat myös osaa yhdistyksistä, eli useimmiten sellaiset yhdistykset, joissa yhdistyksen rahoitus pohjautuu julkiseen rahoitukseen, tulee noudattaa saavutettavuusvaatimuksia. Lisäksi lainsäädännössä määritellään erikseen, että pankkiala, vesi- ja energia-ala, liikennepalvelut sekä postipalvelut ja vakuutusyhtiöt tulee tuottaa saavutettavia palveluita.

Mitä palveluita ja sovelluksia lainsäädäntö koskee?

Saavutettavuusvaatimukset koskevat hyvin laajaa skaalaa asiakirjoja ja digitaalisia palveluita. Yleisesti katsottuna tämä tarkoittaa siis, että edellä mainittujen organisaatioiden verkkosivustot pitää olla saavutettavia. Lisäksi mobiilisovellukset, sosiaalisen median sisältö sekä intrat tulee olla määräaikoihin mennessä saavutettavia.

Verkkosivustoilla sivuston rakenne pitää olla oikea, sen pitää tukea esimerkiksi ruudunlukuohjelmia ja toimia odotetulla tavalla. Monet saattavat kokea saavutettavuustyössä haasteeksi että saavutettavuusvaatimukset koskevat myös sivuilla olevia lomakkeita, asiakirjoja ja kuvia ja videoita, joista jälkimmäisessä pitää olla tarjolla myös tekstivastineet.

Mobiilisovellusten saavutettavuus on aikatauluissa viimeisenä eikä siinä tässäkään webinaarissa mennä sen syvemmälle. Lainsäädäntö antaa myös intra-sivustoille tiettyä vapautta, eli vanhoja intra-sivustoja ei tarvitse muuttaa saavutettaviksi, mutta jos organisaatio julkaisee nyt uuden, tulee sen olla jo lähtökohtaisesti saavutettava. Lainsäädännössä on myös jonkin verran poikkeuksia, eli esimerkiksi tämän reaaliaikaisen webinaarin ei sellaisenaan tarvitse olla saavutettava, mutta kun tallennamme tämän ja laitamme sen julkisesti esille, tulee se tallenne olla 14 päivän sisällä julkaisemisesta olla saavutettava eli tekstivastine pitää olla tarjolla. Kerrottakoon tässä myös se, että vaikka me oppilaitoksena olemme julkinen organisaatio ja organisaation sivustojen tulee täyttää lain asettamat saavutettavuusvaatimukset, niin opetuksen suhteen on laissa kirjattu tietty huojennus tai poikkeama.

Lakia valvova viranomainen eli Etelä-Suomen aluehallintovirasto toteaa ” Opetuksessa ja varhaiskasvatuksessa voidaan käyttää tilapäisesti ja rajatussa ryhmässä opetussisältöjä, jotka eivät ole vaatimusten mukaisia. Tilapäiseksi käytöksi katsotaan esimerkiksi lukukauden mittainen ajanjakso. Tilapäinen käyttö ei voi jatkua ainakaan useampia vuosia.

Poikkeus tekee mahdolliseksi sen, että opettaja ja oppilaat voivat esimerkiksi itse tuottaa opetuksessa hyödynnettävää sisältöä ilman syvällistä saavutettavuusvaatimusten tuntemusta tai teknologioita, jotka tukisivat saavutettavien sisältöjen toteutusta. Poikkeuksen myötä voidaan rajatussa ryhmässä myös kokeilla erilaisia uusia palveluja ja sisältöjä.

”

Itse lähtisin kuitenkin toteuttamaan saavutettavuusvaatimuksia myös opetuksessa, sillä käytännössä saavutettavan materiaalin laatiminen tarkoittaa sovellusten ja toimintojen käyttämistä oikeaoppisesti, siten kun ne on tarkoitettu. Word sovelluksena tukee saavutettavuutta ja saavutettavan asiakirjan laatiminen on ihan normaalia Word-asiakirjan laatimista, oikealla kunnollisessa rakenteella.

Aikataulu

Jos verkkosivusto on laadittu ennen 23.9.2018, tulee se tehdä saavutettavaksi 23.9.2020 mennessä. Jos verkkosivusto on uusi eli julkaistu 23.9.2018 jälkeen, on tämä määräaika jo umpeutunut ja sivuston tulee olla jo nyt saavutettava.

Mobiilisovelluksilla määräaika on hieman pidempi ja niiden tulee olla saavutettavia 23.6.2021 mennessä. Kuten aiemmin jo mainitsin aiemmin julkaistujen intra-sivustojen ei tarvitse olla saavutettavia, mutta jos organisaatio uusii intransa, tulee uuden intran olla saavutettava jo lähtökohtaisesti.

AVI ylläpitää saavutettavuusvaatimukset.fi-sivustoa, jolta löytyy paljon mielenkiintoista asiaa saavutettavuudesta. Liitin tähän esitykseen kuvan, jossa määräajat on esitetty aikajanana. Kannattaa huomata, että esimerkiksi Gradian verkkosivut on julkaistu ennen 23.9.2018, joten sillä on vielä määräaika jäljellä saavutettavuusasioiden suhteen.

Jos tutkittte erilaisia verkkosivustoja tai -palveluita, saatatte huomata, että monella sivulla on jo nyt uutta tietoa. Sivustojen pitää nimittäin antaa sivustoistaan saavutettavuusseloste. Saavutettavuusseloste kertoo mitkä asiat tai osat sillä sivustolla täyttävät lain asettamat saavutettavuusvaatimukset, miltä osin ne ovat puutteelliset tai miltä osin ne eivät täytä saavutettavuusvaatimuksia. Vanhoilla verkkosivustoilla saavutettavuusselosteen laatimiseen on vielä noin vuosi aikaa, mikä on tilanne siis myös Gradiassa, toki olemme aloittaneet työn niiden laatimiseksi. Saavutettavuusseloste pitää tehdä eri palveluista tai sivustoista ja mobiilisovelluksilla tulee olla myös oma selosteensa. Sovelluksilla tämä tulee antaa sovelluksen julkaisun yhteydessä ja viimeinen määräaika on se 23.6.2021 mennessä.

Pääperiaatteet

Tässä esityksessä on jo useaan kertaan mainittu sana saavutettavuusvaatimukset. Tällä viitataan itseasiassa laajaan tekniseen vaatimuslistaan eli niin kutsutut WCAG-vaatimukset tai kriteereihin. WCAG kriteereitä ylläpitää W3C eli World Wide Web Consortium eli sama instanssi, joka ylläpitää ja kehittää www-standardeja. WCAG-kriteerit ovat hyvin teknisiä, emmekä tässä yhteydessä mene niihin kovinkaan syväälle. EU:n direktiivi pohjautuu pitkälti näihin WCAG-kriteereihin eli direktiivillä säädetään, että niitä noudatetaan EU:n alueella. Laki vaatii, että kriteereitä noudatetaan niin kutsutulla A ja AA-tasoilla.

Jos näitä WCAG-kriteereitä tarkastellaan yleisellä tasolla, niin ne määrittelevät, että saavutettavuus verkkosivustoilla tarkoittaa havaittavuutta, hallittavuutta, ymmärrettävyyttä ja lujatekoisuutta.

Mitä nämä sitten tarkoittavat käytännön tasolla? Havaittavuus tarkoittaa sitä, että kaikki tiedot ja käyttöliittymän osan, kuten toiminnot ja painikkeet, on esitettävä käyttäjille tavoilla, jotka he voivat havaita. Se vaikuttaa esimerkiksi siihen, miten hyvin näkövammaisen pystyy käyttämään verkkosivustoa. Havaittavuuden teemaan liittyy vaatimukset siitä, että verkkosivujen sisällön informaatio, rakenne ja suhteet pitää pystyä selvittämään myös ohjelmallisesti, mikä auttaa esittämään sisältöä eri tavoin. Havaittavuutta parantaa myös se, että kaikelle ei-tekstuaaliselle sisällölle, joka tarkoittaa siis kuvaa, ääntä, videota, pitää olla tekstivastine. Itse mielelläni pidän kiinni

termistä tekstivastine, sillä varsinaista tekstitystä ei vaadita, vaan vastaavan sisällön antaminen tekstinä.

Hallittavuus tarkoittaa rakenteellista hallittavuutta. Verkkosivuston käyttöliittymän ja navigoinnin on oltava hallittavia. Käyttäjän pitää tietää missä kohdassa hän on verkkosivuilla ja sivuja pitää pystyä käyttämään näppäimistöllä. Näkevä käyttäjä ei välttämättä huomaa näitä ongelmia verkkosivuja käyttäessä, sillä hän voi näppärästi siirtyä esimerkiksi hiiren avulla haluamaansa kohtaan, jos näppäintoiminnot eivät toimi oletetusti verkkosivustolla. Nämä virheet johtuvat usein siitä, että verkkosivun rakenteessa ja navigoinnissa on jotain epäselvää. Lisäksi verkkosivuilla ei saa olla mitään sellaista mikä aiheuttaa terveyshaittoja, esimerkiksi nopeasti vilkkuvat valot voivat laukaista epilepsia-kohtauksen.

Ymmärrettävyys liittyy siihen, että sivuston toiminnan on oltava loogista ja ennakoitavissa, lisäksi sisällössä ja asiakirjoissa käytettävän tekstin on oltava luettavaa ja ymmärrettävää. Laki ei vaadi sinänsä selkokielen käyttämistä vaan yleisesti selkeää kieliasua.

Lujatekoisuus tarkoittaa toimintavarmuutta. Sivustot ja sovellukset toimivat yhteen muiden ohjelmien kanssa, esimerkiksi sivustoa voidaan käyttää ruudunlukusovelluksen kanssa. Paras tapa toteuttaa toimintavarmuuteen liittyvät kriteerit on toteuttaa eri ratkaisut oikeaoppisilla teknisillä ratkaisuilla eli käyttää koodia ja eri elementtejä oikein. Esimerkiksi, jos haluat tehdä otsikon, Wordiin tai oppimisympäristön tekstieditoriin tai verkkosivujen artikkeliin, tee se otsikko -toiminnolla ei vain isontamalla fonttia ja lisäämällä lihavoitinta. Käytä taulukkoja tiedon esittämiseen, ei esimerkiksi sarakkeina tai palstoina asettelussa.

Yhteenveto

Tässä webinaarissa käytiin läpi mitä saavutettavuus tarkoittaa yleisesti. Sitä ohjaa EU:n direktiivi sekä suomalainen lainsäädäntö, joka on tullut voimaan aiemmin tänä vuonna. Lain vaatimusten mukaisesti julkisten organisaatioiden, myös oppilaitosten, tulee täyttää saavutettavuusvaatimukset eri sivustoilla ja sovelluksissa. Näitä koski erilaiset siirtymäajat sen mukaan milloin sivustot on julkaistu. Lisäksi saavutettavuusvaatimukset koskevat sivustoilla olevia asiakirjoja, kuvia, videoita ja muita tiedostoja. Pääsääntöisesti saavutettavuutta voidaan näiden osalta edistää laatimalla tekstivastine saataville, esimerkkinä videon tekstitys.

Tämän webinaarin tarkoitus on ollut olla johdantona ja esittelynä tuleville sarjan webinaareille, joissa käymme läpi enemmän käytännön tasolla ja esimerkeillä, miten saavutettavuutta edistetään. Seuraavassa webinaarissa 21.10 käymme läpi, miten Wordin avulla voi tehdä saavutettavia asiakirjoja, miten niiden helppokäyttöisyyttä voi testata ja miten saadaan aikaan saavutettavasti toimiva pdf-asiakirja.

Kiitos, kun seurasi webinaaria.